

ATASÖZLERİNE YANSIYAN HAYATLAR: GAZİANTEP ATASÖZLERİNDE AİLE

Filiz METE*

ÖZ

Bir toplumun varlığını özgün olarak sürdürebilmesi için kültürel devamlılığını sağlaması ve gelenek göreneklerini gelecek kuşaklara aktarabilmesi gerekir. Kendine özgü yapısı, sistemi ve değerleri olan dilde anlatımı güçlendiren ve canlandıran kalıplardan olan atasözleri, halkın bilgeliğini yansıtan halk kültürünün önemli bir parçasıdır. Gündelik dilde ata kültür mirası olarak gerek halkın ortak akıl, sağduyu, mizah ve ruh hallerini yansıtması gerekse toplumsal sorunlara çözüm yolu üretmesi gibi işlevleri üstlenir. Atasözleri, insanların yaşamlarını ve kültürlerini tanımak için mükemmel bir fırsat sunar. Aynı dili konuşan, aynı kültür kaynaklarından beslenen bireylerin ulusal özgünlük çerçevesinde hayatı algılayış ve anlamlandırmasını, tarihini, sanatını kullandığı atasözlerine yansıttığı görülür. Bu çalışmada, Ömer Asım Aksoy'un 1945 yılında kaleme aldığı TDK tarafından basılan ve günümüze değin Gaziantep üzerine yapılmış en geniş kapsamlı çalışmalardan olan "Gaziantep Ağzı I-II-III" kitaplarında yer alan Gaziantep atasözleri inceleme konusu edilmiştir. Ancak çalışma, söz konusu atasözlerinden sadece aile kavramıyla bağlantılı olanlarla sınırlanmıştır. Bu bağlamda, öncelikle aile yapısıyla bağlantılı olabilecek sözler belirlenip yine söz konusu kitaplar kapsamında yer alan ağız özelliklerine uyarlanarak orijinal konuşma dilinde sunulmuş ve mercek altına alınıp kullanılan atasözlerinin anlamı açıklanmıştır. Aileye gönderme yapılan atasözleri incelendiğinde ise kullanılan ifadelerin Gaziantep'in aile müessesesine oldukça önem verdiği, geniş ve ataerkil aile yapısını tasvip ettiği, gelenek ve göreneklerine göre yaşam tarzına bağlı kaldığı, güçlü aile ve akrabalık ilişkileri geliştirdiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, atasözleri, Gaziantep aile yapısı, ailenin atasözlerine yansımaları

PROVERBS AS A MIRROR OF LIFETIMES: THE FAMILY IN GAZİANTEP PROVERBS

ABSTRACT

For a society to maintain its authenticity, it needs to ensure cultural continuity and pass its traditions on to future generations. Proverbs, characterized by their unique structure, system, and values, strengthen and enrich language expression. They are a vital component of folk culture, reflecting the wisdom and wit of the people. As a legacy from our ancestors, proverbs perform several functions in everyday language: they reflect collective wisdom, humor, and moods of the people, and offer solutions to societal issues. Proverbs serve as an exceptional window into understanding a people's life and culture. Individuals who share a common language and cultural heritage tend to reflect their perceptions of life, history, and art within their national proverbs. This study examines the Gaziantep proverbs included in the books "Gaziantep Dialect I-II-III" by Ömer Asım Aksoy, published by TDK in 1945. It is one of the most comprehensive studies on Gaziantep, but this particular research focuses solely on proverbs related to the concept of family. In this context, proverbs associated with the family structure were initially identified. These were adapted according to the dialect features outlined in the aforementioned books, presented in their original spoken language, and their meanings explained. Analysis of these family-referencing proverbs reveals that they underscore the significance of the family institution in Gaziantep, endorsing a large, patriarchal family structure. They advocate for living in accordance with traditional customs and emphasize the development of strong familial and kinship ties.

Keywords: Culture, proverbs, Gaziantep family structure, reflection of family on proverbs

GİRİŞ

Bir toplumdaki sosyal yapı, toplu halde yaşayan bireylerin geçmişin yapılandırılmış izleriyle bütünleşmesi sonucu oluşmaktadır. Böylece, atalarından kalan ortak yapıyı sürdüren ve yıllar boyu beraber zaman geçiren bireyler, ortak yaşam ve ortak kimlik oluşturmaktadır.

* Doç. Dr. Hacettepe Üni., Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler B., Ankara, flzmt27@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8835-3884>

Günümüzde pek çok ülkede, toplumları oluşturan dinamikleri anlayabilmek ve bugüne getiren geriplandaki tarihi oluşumları sosyolojik olarak çözümleyebilmek için sözlü tarih ürünleri araştırmaları yapılmaktadır. Birey, dünyaya geldiği andan itibaren belleğe veri aktarımı başlayacaktır. Söz konusu veriler bireysel olduğu kadar elbette toplumsal yaşamdan aktarılan izlerle oluşmuş toplumsal verileri de kapsayacaktır. Assman (2011) “Bellek, zamanın maddesinden inşa edilmiş artzamanlı bir kimliktir.” tanımlamasıyla kimliğin hem toplumsal hem de kişisel sentezle oluştuğundan bahseder. Geçmişini anlayabilmek bu anlamda, toplumu çözümleyebilme ve geleceğe yön verebilmenin anahtarıdır. Bu bağlamda, tarihî bilgi önemlidir. Ancak, yazının icadına kadar, tarihî birikimlerin ve deneyimlerin, sözlü ortam kanalları ve ürünleriyle oluşturulduğu, muhafaza edilerek aktarıldığını ve yazılı bilgi ve belgelerde yer almayan ayrıntılar sunduğunu belirten Ersoy (2004:107), sözlü tarih çalışmalarının da sözlü kültür çalışmaları kapsamında yer alması gerektiğini savunur. Yaşanan olaylara tepkinin alt yapısını oluşturan sebepler, duygu, düşünce, hayal ve hayatlara etkileri tarih sayfalarında çoğunlukla yer bulamayan konulardır. Oysa geçmişi anlayabilmemiz, yıllar önce yaşamış insanların neler yaşadığı kadar neler hissettiğini de anlayabilmeyi gerektirir. Bu bağlamda Hoopes (1979:3), tarihî kayıtların her daim eksik kalacağını savunur.

Bir milletin sanat, müzik, edebiyat ve mimari gibi alanlarındaki yaratıcı sanatsal ifadelerle değer katan ve davranışlarını şekillendiren; paylaşılan fikirler, inançlar, duygular ve gelenekler, o milletin kültüründe barınır ve insanların nasıl yaşadıklarını hem maddi hem de maddi olmayan kaynaklarını nasıl kullandıklarını tanımlar (Dupree, 2002:987). Bu bağlamda, toplumsal çözümlemeler için söz konusu kültürel ürünlerin incelenmesi bize aynı zamanda, bireylerin yaşananlar karşısında tepki, duygu ve düşüncelerini aktardığı gibi hayatlarına yansıyan etki ve değişimleri de anlatan değerli ipuçları verecektir. Bir toplumun ortak kabullerle oluşturulmuş gelenekleri, görenekleri, üretilmiş eserleri, türküler, atasözleri gibi pek çok unsur o toplumu oluşturan bireyler için simgeleşmiş ortak sistemlerdir. Bu ürünler bireyin doğrudan hayatını yönlendirme ve kültür belleğini oluşturma gücüne sahiptir.

Toplumsal belleğin işlev görebilmesi için maddi manevi tüm kaynakların sembolik biçimlerinin korunması, aynı zamanda ifade ettikleri kültürel bağlamın anlaşılması, yaşatılması ve nesilden nesile aktarımı gereklidir. Butler (2007:367) ortak deneyime dayalı anıların açık bir tutarlılık ve tema (yerellik) sağladığından, insan deneyimini anlatma ve coğrafi olarak konumlandırma potansiyeli olduğundan bahseder. Fidan (2011:146) da benzer şekilde, bir olay veya yerle ilgili kapsamlı bilgiye ulaşabilmek için tarihî belgelerin yanı sıra o bölgeye ait sözlü kültür ürünlerinden faydalanılması gerektiğini belirtir. Zira tarihî olayların insanlar ve toplumlar üzerindeki etkileri anıları oluşturan en önemli olaylardır ve elbette yaşamlarına yansiyacak ve bu yansımalar da duygudaşlık oluşturup aidiyet hissini besleyerek nesillere aktarılan sözlü kültür ürünlerine yansiyacaktır.

Atasözü

Her toplum kendi kültürüyle anılır ve milletleri millet yapan, onları birbirinden ayıran özellikler barındırır. Bu bağlamda, toplum kendi kültürüyle var olur. Kültür, ait olduğu toplumun hayatı, hayata bakış açısı, olayları algılayış ve karşılayış tarzıdır. “Kültür toplumsaldır, tarihseldir, öğrenilip aktarılması gereken bir kalıttır, işlevseldir, birlik içinde çokluk-farklılık demektir, devingen ve değişkendir” (Turan 1990:20). Bu bağlamda, hem soyut hem somut hem de çok yönlü bir kavram olduğu için kültürü bütün hâlinde tanımlamak zordur. Ancak, kısaca müşterek kabullerimizin kültürel kimliğimizi oluşturduğu söylenebilir. “Kültürel kimliğimiz atalarımızın mirası ve gelenek, görenek, sanat, bilgi, inanç, düşünüş, anlayış, ahlak kısacası yaşama dair maddi manevi değerlerimizin bütünüdür ve bu değerler başka kuşaklara, başka zamanlara aktarılmadığında “kültür” olma özelliği kazanamazlar.” (Kolaç 2009:20). Oysa “Toplumlar veya bireyler yaşantıları yoluyla kültürün müşterek kabul görme gücüne yönelik bilince ulaştıklarında kültür, erişirici ve dönüştürücü gücüyle bir toplumun kutsalını oluşturur.” (Şenocak 2019:45). Bir toplumun varlığını özgün olarak sürdürebilmesi için kültürel devamlılığını sağlaması ve gelenek göreneklerini gelecek kuşaklara aktarabilmesi gerekir.

Kendine özgü yapısı, sistemi ve değerleri olan dilde anlatımı güçlendiren ve canlandıran kalıplardan olan atasözleri, halkın bilgeliğini yansıtan halk kültürünün önemli bir parçasıdır. Gündelik dilde ata kültür mirası olarak gerek halkın ortak akıl, sağduyu, mizah ve ruh hâllerini yansıtması gerekse toplumsal sorunlara çözüm yolu üretmesi gibi işlevleri üstlenir.

“Atasözleri ve sözler, dili anadili olan insanların yaşamlarını ve kültürlerini tanımak için mükemmel bir fırsat sunar, farklı halkların benzer görüş ve ahlaki değerlere sahip olabileceğine bizi ikna eder.” (Sadikovna, 2021:106). Atasözleri incelendiğinde aynı dili konuşan ulusların, aynı kültür kaynaklarından beslenen insanların ulusal özgünlük çerçevesinde ulusun zihniyetini, tarihini, sanatını yansıttığı görülür. Zira atasözleri hayatın her alanını kapsayan, içerik bakımından zengin ve çeşitlidir. Ayrıca insanların asırlık tecrübelerini içeren atasözleri zamansızdır ve güncel kalabildikleri gibi zamana ayak uydurup değişime uğrayarak da dilde yaşamaya devam ederler. “Atasözlerinin tipik özellikleri şunlardır: içerik ve biçimin diyalektik birliği; bazen tekerlemeler açısından zengindirler; bazen birçok anlamı vardır; onlar mecazidir.” (Fayzullayeva, 2022:710). Atasözleri ve deyimlerin doğru ve yerinde kullanımı, konuşmaya benzersiz bir özgünlük ve zenginlik kazandırır. “Kendi içlerinde halkın yaşamının yansımaları taşıyan atasözleri, kafiyeli oluşu ve ikna biçimiyle varlığını kalıcı ve konuşmada gerekli kılar” (Torebaeva ve Eskaraeva, 2019:135).

Sözlü tarih kapsamına giren atasözleri toplumu oluşturan dinamikler hakkında bilgi edinilecek kaynaklardır. Toplumsal yapının temellerini, tarih boyunca yapının nasıl evrilip dönüştüğü veya aslına sadık kaldığını kanıtlayan atasözleri, ataların ağzından çıkıp günümüze değin ulaşma gücüyle geçerliğini göstermektedir.

Tek başına yaşam, insan doğasına uygun değildir. Bireyin hayatı algılayışı, toplum içinde yerini belirlemesi ve gereksinimlerini karşılayabilmesiyle oluşmaktadır. Her toplumu ayakta tutan ve birleştiren temel kurumları vardır. Aile, bu temel kurumlardan en önemlisi olan toplumsal bir kurumdur. Bundan dolayı aileyi oluşturan ve sürdüren her türlü dinamik pek çok araştırmacının odağında yer almaktadır. 17. yüzyılda Ayntâb’ın mahkeme tutanaklarındaki hüküm belgelerinde bulunan izinname örnekleri incelendiğinde, evlenecek çiftlerin önce mahkemeden evlenmelerine bir engel olmadığını yazan bir izinname aldıkları ve bu izinle mahallelerindeki caminin veya mescidin imamına kendi rızalarıyla evlenmek istediklerini bildirerek nikâh sözleşmelerini şahitler huzurunda gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır (Kıvrım, 2017:3).

Bu çalışmada, Ömer Asım Aksoy’un Gaziantep ağız üzerine yapılmış en geniş kapsamlı çalışmalardan olan “Gaziantep Ağız I - II - III” kitaplarında yer alan Gaziantep atasözleri incelenmiş ve aile yapısıyla bağlantılı olabilecek sözler belirlenerek mercek altına alınıp açıklanmış ancak sözler yine söz konusu kitaplar kapsamında yer alan ağız özelliklerine uyarlanarak orijinal konuşma dilinde sunulmuştur.

Gaziantep’te Aile Kavramı

Meşhur külhanbeyleri, sağlam aile yapısı ve kendi hâlinde yaşayan çalışkan halkıyla bilinen Gaziantep, tarihi boyunca farklı medeniyetlerin ve kültürlerin harmanlandığı bir çekim merkezi olmuştur. Gaziantep pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarih sahnesinde köklü ve zengin bir yer edinmiş, Anadolu’nun ilk yerleşim alanlarından biridir.

636 yılında İslamiyet’in yayılması mücadeleleri sırasında Yermük Savaşıyla, Bizans ordusunun İyaz Bin Ganem komutasındaki İslam ordularına mağlup olmasıyla Antep yöresi İslam topraklarına katılmış ve bu tarihten itibaren yöre halkı Müslüman olmuştur. 1071’deki Malazgirt Zaferi sonrasında ise Süleyman Şah, Antep ve çevresini fethetmiş (1084), burayı Selçuklu İmparatorluğu’na bağlamıştır. Antep ve çevresi 1516 yılında Memlûklülerle yapılan Mercidabık Savaşı neticesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarına katılmıştır.

Düğürücü gezme denilen çocuklarına eş aramaktan, namzetlik denilen nişanlılık döneminden eş ve çocuk sahibi olmaya kadarki aile müessesesiyle ilgili her ayrıntı Gaziantep’liler için özenle hazırlanılan süreçlerdir. Geniş aile yapısına değer veren Gaziantep’liler için aileyle ilgili her ayrıntı önemlidir. Bu bağlamda, Gaziantep’te aileye güvenin düzeyi, erkek çocuklarını evlendirmek üzere kız arayanlar için söylenen “*Gomşudan gız alan, galaylı tasdan su içmişe beñzer.*” sözüyle dile getirilmektedir. Bu durum, komşu olan ailelerin birbirine benzer statüde olduğuna dayanmaktadır ve aile yapılarında benzerliklerden dolayı tercih sebebidir. Gaziantep’te kullanılan bu atasözü aslında, genelde kullanılan “Davul bile dengi dengine.” ifadesinin statü dolayısıyla aynı yerde büyüyen komşu kızın huyunun, terbiyesinin kendi çocuklarıyla olan benzerliğine güven ve tanışlıktan dolayı komşu ailenin içini, dışını daha doğrusu

yapısını bilmekten doğan bir sebebe dayanan çıkarımdan dolayı karşılığı konumundadır. Hatta aile ve tanış dışındakiler konusunda, “*Elden eyi itten dayı olmaz/Elin eyisi itin dayısı olmaz.*” sözüyle tanımadık yabancıya güvenmemek gerektiği uyarısı yapılmaktadır.

Gaziantep’te kullanılan, “*Ot kökü üstüne biter.*” veya “*Otu çek, köküne bag.*” atasözleri bir evladın soyundan gelen ebeveynlerinin özelliklerine göre şekilleneceği, aileye atfedilen önemi kanıtlar niteliktedir. Dua niteliğinde söylenen “*Allah dört gözden ayırmaya.*” ise “Allah analı, babalı büyütsün.” ifadesinin Gaziantep ağzındaki karşılığı durumundadır. Burada da yine ailenin önemine vurgu yapılmaktadır. Ancak, hayatın gerçeklerini de gündeme taşıyan atasözlerinden biri, “*Bi ocakdan/oymakdan/kökden otlug da çihar boklug da.*” sözüdür. Bu sözle, bazen iyi evlatlar gibi kötü evlatların da iyi sayılan makbul bir aileden çıkabileceği gerçeğinin kabul edilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Hatta Gaziantep’te kullanılan, “*Anası soğan, babası samırsag, kendi iki dirhem bir çehirdeg.*” atasözü, bireyin ancak ailesiyle var sayıldığını ve kabul göreceğini anlatan örnek ifadelerdendir. Ancak bunun tam tersi durumlar da mevcuttur. “*Gatura, ‘Babañ kim? demişler, ‘Dayım at.’ demiş.*” sözü asıl sorulanı atlayıp kendince daha üst düzeyde gördüğü bir durumu gündeme getirmesini anlatsa da Gaziantep’te kişinin kimlerden olduğuna yani hangi aileye mensup olduğuna verilen önemi ve aileye göre bir değer göreceğini anlatan bir sözdür.

Evlilik ve Akrabalık İlişkileri

Gaziantep’te geniş aile yapısı makbuldür. Biri hakkında, “*Dağ dayısı, davşan emmisi.*” sözü ne kadar kalabalık bir aileye sahip olduğunu anlatmak için kullanılan benzetmedir. Bu bağlamda, erken evlenmenin ve evlat sahibi olmanın, “*Yola çıkan yol alır, erken evlenen döl alır.*” atasözüyle, sürdürülen geleneksel geniş aile birliği anlayışı övülmektedir. Bir diğer atasözü ise “*Ahıllı ahlını düşününceye gadar deli oğlunu everir.*” diyerek bir işin sonunu fazlaca düşünmemek gerektiği anlatılırken ‘deli’ diye bilinen birinin fazla uzatıp detaya girmeden oğlunu bir an önce evlendirerek akıllılık ettiği söylenmektedir. Ayrıca, “*Ya evlat bir ya ocag kör gerek.*” sözü aile olabilmeyen gereği olarak bir tane bile olsa evlat sahibi olmanın önemini vurgular. Hatta Gaziantep’te aileye bolca ve mümkünse oğlan torun veren gelinlerin geniş aile yapısına katkısından dolayı gelinin de kıymeti ve söz sahibi olma düzeyi artacaktır. Bu bağlamda, aynı aileye gelin giden iki kadının bir an önce ve çok çocuk sahibi olma çekişmesi, “*Elti eltiye boş beşiğ sallar.*” sözüyle dile gelmektedir.

Çocuk sahibi olmanın ne kadar önemli ve kıymetli olsa da bazı sözlerde de zorluklarının dile getirildiği anlaşılmaktadır. “*Oğlan doğur, kız doğur; hamurunu sen yoğur.*” veya “*Oğlan yetir, kız yetir; gene şeleşti/şeleğini sen götür.*” sözleriyle cinsiyeti ne olursa olsun tüm yükün ebeveynlerin omuzlarında olduğu gerçeği belirtilmektedir. Hatta “*Uşağı işe sal, ardi sıra sen get.*” sözü ne olursa olsun ana babaya ihtiyaç olduğunu doğrudan dile getirmektedir. “*Oğlan doourdum oydu beni, kız doourdum soydu beni.*” sözüyle kız ve erkek çocukların aileye yaşattığı sorunların ne kadar farklı olabildiği anlaşılmaktadır. Bu sözde, erkek çocuğun daha hareketli ve haylaz büyüme evrelerine karşın kız çocuk için bebeklikten başlayan çeyiz masrafı da dâhil maddi külfetinin fazlalığı mevzu edilmektedir.

Bir gelenek olarak evlilik çağına gelen erkek çocukları olan kadınlar, çevreye haber salarak oğullarını evlendirmek için kız aradıklarını bildirir. Bu haberden yola çıkarak ailenin tanıdıkları evlilik çağında olduğu bilinen kızları duyurur ve öncelikle aile büyüğü kadınlar tarafından görülmek üzere kızların evlerine ziyaretler düzenlenir. Oğluna kız arayan ailenin kadınları böylece ailelerine uygun olabilecek kızların evlerine giderek görmeye başlar. Bu gezmelere, “dügürücü gezmek” denir. Buradan yola çıkarak Gaziantep’te söylenen bir atasözü “*Gız dediğin gapı şakşahısı, geleñ çalar gideñ çalar.*” diyerek evlilik çağında kız olan evlere düğürçülerin gelmesi ve kapılarının sürekli çalınmasının doğal olduğunu anlatılmaktadır. Bu bağlamda, evdeki genç kızı Antep ağzında kullanılan ifadesiyle “kapı şakşahısı” yani kapının dışındaki kapı çalmaya yarayan tokmağa benzetir. Ayrıca, “*Gız böör, bahdı beraber böör.*” sözüyle istenilen kızın hemen verilmesinin doğru olmadığı, zamanla daha da iyi kısmetlerinin çıkabileceği anlatılır. Bu anlamda, genelde kullanılan sözlerden olan “*Bir kızını bin kişi ister, bir kişi alır.*” veya “*Kız evi, naz evidir.*” ifadelerini karşıladığı söylenebilir.

Evlilik çağına gelen bir kızın evlenmesi için öncelik, amcaoğullarına tanınmaktadır. Geleneğe göre bir kızın amcaoğlu nişanlısı sayılır. Eğer amcaoğullarından hiçbiri genç kızla evlenmek istemezse, aile

dışından biriyle evlendirilir. Kızı başka isteyen olmamışsa amcaoğlu evlenmelidir. Bu gelenek, “*Gelin olmayan/kalmış kızın vebali ammisi oğlunun boynuna.*” sözüyle aktarılmaktadır. Bu durum düğünden önce gerçekleştirilen kına gecesinin, “gelin ağlatma havası” (Korkmaz, 1999a, s.95) denilen türküde;

“Şu dağın ardına duman mı durdu,

Papucun içine yılan mı girdi,

Emmi uşağına kıran mı girdi,

Ağlama kız gelin yazın bu imiş.” dizelerinde de yer almaktadır. Bir genç kız için amcanın oğlu o denli etkilidir ki; “*Ammi oğlu atdan indirir.*” ifadesi kız başkasıyla evlenmek üzere gelin olup ata binmiş olsa bile amcaoğlunun isterse genç kızı kendine almak için yoldan çevirebileceğini anlatır.

Gaziantep’te evlilik töreni olan düğünlerin kendilerine has ritüelleri mevcuttur. Örneğin, düğünden önce genç kızın baba evinde son defa yemek yemesi ve yemek istemeyen kızların zorlanması, bunun baba evinde son yemek olduğu ve “artık bu evden rızkın kesildi, gittiğin yerde geçimsizlik çıkarıp da geri döneyim” anlamına gelmektedir. Düğün günü gelin kız anne, baba ve büyüklerin ellerini öperek gözyaşlarıyla evinden ayrılır. Düğünden ayrılırken herkes gelini “hayırlı olsun, sonu devletli olsun” gibi sözlerle kutlarken kızın annesi “appisi başına, darısı başına” (Korkmaz, 1999b:77) diye karşılık verir. Artık geniş aile yapısıyla oluşan erkeğin evinde yaşaması gerekmektedir. Ailede ise reis ailenin en büyük erkeği olsa da ev içinde idare kayınvalidededir. “*Gaynana geliniñ altın duvaa.*” sözü, aile içinde kayınvalidesi tarafından korumaya alınan gelin kızın huzur ve mutlu evlilik yaşayacağı anlatılmaktadır. Bu anlamda, “*Gelin, gelin deel, geldiği yer gelin ossa gerek.*” sözüyle ailenin tavrına göre genç kızın gelin geldiği evde mutlu olacağı, değilse sorunlar yaşanacağı vurgulanmaktadır. Ancak, genellikle aileye yeni katılan genç gelin ile damadın annesi arasında tatlı çekişme ve atışmaların olması alışıldık durumdur ve bu tatlı çekişmeler her daim kültür ürünlerine yansımıştır. Benzer şekilde, Gaziantep’te söylenen “*Gelin ööünür, gaynana dööünür.*” ifadesi, kayınvalidenin büyüttüğü oğlunun kendisinden çok eşiyle yaklaşmasından duyulan rahatsızlığı dile getirmektedir.

Geline haksız yere zulmeden kaynanayı da “*Öveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun.*” sözüyle uyarmakta, üvey çocuğa kötü davrananın öz çocuğunun ceza çekeceği gibi, gelinine kötü davranan kayınvalidenin de kızının gelin gittiği yerde zulüm göreceği konusunda kayınvalideye uyarıda bulunmaktadır. Bu durum, ‘kötülük eden, kötülük bulur’ sözünün öz-üvey ve gelin-kaynana örneğiyle ele alınmasıdır.

Gaziantep ağzında evli kadınlara eşleri ve çevre tarafından ‘avrat’ denilmektedir. “*Erkek sel, avrat göl.*” denilerek bir erkeğin savurganlığını ancak karısının engelleyebileceği anlatılmaktadır. Bakış açısı olarak erkek üstünlüğüne vurgu yapılan; erkeğin para harcamasının doğal sayılacağı ancak birikim yapmanın kadının görevi olduğunu yansıtan bir sözdür. Ayrıca, çocuklar için söylenen, “*Kız evlet işer altına düşer, oğlan işer ta şora düşer.*” sözü de ailenin kız ve erkek çocuklara farklı yaklaşımlarını, geleneklere göre kızın kabul edilemez davranışlarının doğrudan aileyi utandıracağı erkeğin kabahatlerinin ise aileyi etkileme gücünün kız çocuğa göre daha uzak bir ihtimal olduğu anlaşılabilir. Bu söz aynı zamanda, kız çocuğun kabahatinin gizlenmesi gerektiğini, oğlanın ne yapsa zaten ortalığa yayılacağını da ifade etmektedir. “*Oğlan doğurana gızı ele vermezler.*” sözü aslında, kıymetli bir şeyi veya kârlı bir işi başkasına kaptırmazlar anlamı taşımaktadır. Ancak burada toplumun kıymetli ve kârlı gördüğü olayın oğlan doğurmakla eş değer görülmesi, kız ve erkek çocuklara biçilen kıymetin kanıtı niteliğindedir. Bu anlayışın doğrudan ifadesi, “*Oğlan ossun, deli ossun; ekmek ossun guru ossun.*” sözünden anlaşılmaktadır. Bir diğer söz olan, “*Doğurana avrat azraili yenmiş.*” ifadesi ise hem kadının gücünü hem de bebeğini kaybetse de tekrar doğurabileceğini anlatmaktadır. Bu anlamda, toplumu oluşturan bireylere gebe kadının aile içindeki gücünün kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak “*Avrat malı, gapı mandalı.*” sözü, Gaziantep’te erkek için evlendiği kadının kendi aile varlığına bakış açısını kanıtlar niteliktedir. Zira evlenen kızın artık eşinin ailesine katıldığı, erkek çocukların ise daima aileden sayıldığı bilinmektedir. Soyun devamını erkek çocuğun sürdüreceği, aynı zamanda ailenin mal varlığı ve babanın işinin varisinin erkek çocuk olduğu kabul edilmektedir. Bunun için de “*Avrat lazım galçalı; oğlan doğursuñ aslan pençeli.*” sözüyle sağlam yapıda kadınların yiğit erkek evlat verebileceğine olan beklenti anlatılmaktadır. Gaziantep’te boşanan bir erkek örneğinden yola çıkılarak söylenen, “*Avradı boşayan topuğuña bakmaz.*” hem eş hem de bir malı gözden çıkararak kişinin aklı ne eski eşinde veya ne de malında kalmamalı, geçmişini unutmamalıdır anlamında kullanılan bir sözdür.

Gaziantep, bilinen eski adıyla Ayntâb, Suriye'nin kuzeyde Barak Ovası'nın uzantısı olan bir platonun üzerinde kurulmuştur. "Gaziantep Osmanlı Devleti döneminde yüzyıllarca Halep vilayetine bağlı bir sancak olarak yönetilmiş, Cumhuriyet Türkiye'sinin sınır belirlemesinden sonra en az 20 Türkmen, 34 Elbeyli ve bir o kadar da Barak aşiretlerine mensup köyler Suriye topraklarında kalmıştır" (Korkmaz, 1999a, s.92). Dinî birlik, Türklerle Arapların bölgede yıllarca iç içe yaşaması, toplumların kaynaşıp karşılıklı kültür aktarımında bulunmalarına yol açmıştır. Böylece, Arap anlayışı etkisiyle pek çok âdet "İslami inanışlara göre caizdir" yaklaşımıyla kendine has değerlerle sentezlenip kültür kapsamı genişlemiştir. "Mesela sevincin ve acının doruğunu simgeleyen 'zılgıt' Araplardan alınmış, evin içindeki tüm işler ve çocukların bakım ve eğitim sorumluluklarının yüklendiği 'anne'ye ise genel yönetimde hiçbir yer verilmemiş olması ve daima 'her şeyi baba bilir' aile tipi de yöre halkına Araplardan geçmiştir" (Korkmaz, 1999a, s.93).

Kadına yüklenen görevlerle ilgili birçok atasözü mevcuttur. "Ana gezer, kız gezer; bu çeezi kim düzer?" sözü bir kurumun ya da düzenin içinde olanların işlerini bırakıp boş vakit geçirdiklerinde işlerin ortada kalacağını anlatsa da burada yine kadının ve kızının görevi olan çeyiz hazırlığını yerine getirmedeği anlaşılmaktadır. Gaziantep'te kız çocuğu olan kadınlardan beklenen, kızlarına çeyiz hazırlığı yapmasıdır. Hatta bu hazırlığın kız bebeğin doğumuyla başlaması makbuldür. Ancak aileden gelen terbiye dolayısıyla kız çocukların da annesinden gördüğünü yapacağı, "Ananın çıktığı dala kız sallangaç gurar." diyerek annesi sürekli gezen kızın da gezdiği gibi pek çok şeyi daha da fazlasıyla yapmaya meyilli olacağı anlatılmaktadır. Kız çocuğun anneye bağının, "Ana ile kız döğüşmüş, komşu da sahi sanmış." sözüyle ne derece güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kızı yetiştiren anne olduğundan dolayı, "Ananın bahdı kızına." denilerek anneden gördüğü terbiyeyle benzer şekilde olacağı öngörülen kızın evlilik hayatının da annesinin evliliği gibi olacağı varsayılmaktadır. "Toplumun temel kurumu olan aile, Ayntâb'da İslam hukuku ve şehrin örf ve âdetlerine göre oluşmuştur" (Kıvrım, 2017:2). Evlilik müessesesine verilen değer, geleneksel aile yapısının makbul sayılması, kadın ve erkek aile içi rollerin dağılımı, aile büyükleri ve çocuk ilişkileri, akrabalara tutumu gibi aile yapısıyla ilgili ipuçları atasözlerinde mevcuttur.

Maddiyattan öte, "Erim er ossuñ da yerim çalı dibi ossun." sözü Gaziantepli kadınların eşlerinden beklentilerinin net göstergesi sayılabilir. Buna karşılık erkeğine bakış açısı ise, "Er hakkı inkâr olunmaz." sözüyle anlatılmaktadır.

Çocuklarda ebeveynlerin etkisinin ne derece güçlü olduğunu kanıtlayan bir diğer söz de oğul ve baba ilişkisini anlatan, "Babasınñ yidiği korugdan oğlunuñ dişi gamaşır." sözüdür. "Babanın kârı evlada miras." sözü ise, somut anlamda aile varlığının doğal olarak evlatlarına kalacağını ifade etse de "Oğlum deli, malı neynesin? Oğlum ahkılı, malı neynesin?" ifadesinde belirtildiği gibi buradaki evlattan kasıt erkek çocuktur. Gaziantep'te meslekler çoğunlukla babadan oğula devredilmektedir. Aile genellikle yaptığı iş koluyla bilinmekte ve erkek çocukların babanın işini devam ettirmesi beklenmektedir. Ancak, babadan kalanları sahiplenilen çocuğun babası hayattayken işin başına geçmesiyle bazı sorunların da yaşanabileceği, "Baba oğlana bi bağ bağışlamış, oğlan bu eşşolueşşeg buralıgda çok dolaşy demiş." sözüyle aktarılmaktadır.

Gaziantep mahkeme sicil kayıtlarından öğrenilen; "Şehreküstü Mahallesi'nde oturan Ayşe'nin akıl baliğ olduğu için kendisine denk olan ile evlenmesi için velisinin iznine de gerek olmasa da, erkek kardeşi Mehmet kendisinden izin almayan Ayşe'nin Ahmet ile evlenmesini istemediğinden mahkemeye başvurmuş ve evliliğin geçersiz sayılmasını istemiş, ancak Kadı nikâhı akdetmiştir "(Kıvrım, 2017:2). Bu olay aslında bir erkek kardeşin kendisinden izin almadan evlenen kız kardeşi üzerinde söz sahibi olduğuna inancını ispatlamakla birlikte hukuki olarak akıl baliğ olan kadının kendi eşini seçebileceğini de göstermektedir. Kız çocukların erkek kardeşleri olduğunda daha kontrol altında büyüyeceği ve terbiyeli olacağı düşüncesi de "Arpayı/buğdayı/tarlayı daşlı yirden, gızı gardaşlı yirden almalı." sözüyle karşılık bulmaktadır. Ancak diğer bir söz, "Gardaş gardaşın ne olduñuñu isder ne öldüñüñü." diyerek kardeşin, kardeşe zarar gelmesini istemeyeceği ama onun kendisinden üstün durumda olmasını da kıskanacağı anlamında kullanılan bir sözdür. Ayrıca farklı maddi düzeyin kardeşler arasında yarattığı sorun da "Gardaşım ağa/paşa, avradı hatın, almaz beni gulluğa satıñ." diyerek zengin olan kardeşin biraz da eşinin etkisiyle fakir kardeşi yanına yaklaştırmadığı gerçeğine serzenişini anlatır. "Akraba akrabayı admış, yar/dar başında dutmuş." sözüyle aslında akrabaların ne kadar geçimsiz olsalar da kötü

durumda iken birbirlerine yardım edecekleri anlatılsa da “*Ammim, dayım, alayıñdan aldım payım.*” denilerek akrabaya her zaman da güvenilemeyeceği konusunda uyarıda bulunulmaktadır.

SONUÇ

Atasözleri, toplumun ortak kabulleriyle değerlerini koruyan günümüze ulaşmış önemli kültürel ürünlerdir. Gaziantep atasözleri incelendiğinde, yöre halkının aile müessesesine ve aile bireylerine bakış açıları anlaşılacaktır. Bu bağlamda, atasözlerinin kullanıldığı dönem ve sosyokültürel yapı hakkında incelenmesi gereken detaylar aktardığı anlaşılmaktadır.

Çalışmayı seven Gaziantep halkının genelde hayata yaklaşımı atasözlerine yansımıştır. Örneğin, tembelliğe bakış açısı, “*Erineniñ oğlu, gızı olmamış.*” sözüyle karşılık bulmaktadır. Bu sözle tembellik yerilse de örtülü anlamda aslında çocuk sahibi olmanın övgüsü ve kıymeti de dile getirilmektedir. Gaziantep halkı oldubitti aile kavramına son derece değer vermiştir. Bu sözle de aile olmanın gereklerinden olan çocuk sahibi olmak son derece kıymetli görülmüş ve tembellik edenlerin mal sahibi olmanın dışında aile de oluşturamayacağı ima edilmiştir. Ayrıca, “*Meyil verme evliye, eve geder unudur.*” sözü ise yörede değer verilen aile birliğini koruma adına tavsiye niteliğinde kullanılan ve evli bireye gönlünü kaptırmanın ne kadar yanlış olduğu, mutsuzluk getireceği ve evlilik kurumunun kolay kolay yıkılamayacağına dair yaklaşımını yansıtmaktadır. Örneğin, çocukların kabul gören geleneksel aile yaşamını evinde öğrenmesi gerektiğini anlatan, “*Oğlan babadan örğenir sufra açmayı, kız anadan öğrenir biçgi biçmeyi.*” (Aksoy, 1945) sözü ise aslında kadın, erkek toplumsal rollerin farklı görevleri barındırdığına ve bunun ailede öğretilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Aileye gönderme yapılan atasözleri incelendiğinde, kullanılan ifadelerden Gaziantep’in aile müessesesine oldukça önem verdiği, geniş ve ataerkil aile yapısını tasvip ettiği, gelenek ve göreneklerine göre yaşam tarzına bağlı kaldığı, güçlü aile ve akrabalık ilişkileri geliştirdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, atasözleri bir nevi kültür aktarımı görevi üstlendiğinden dolayı yeni nesillere öğretimi, yeni nesillerin geçmiş ve gelecek bağını kurlmaları açısından önemlidir. Türkçe eğitimi sürecinde okuma metinlerinde yer alan atasözlerinden hareketle farklı durumlar oluşturularak atasözlerinin kullanımı adına çeşitli etkinliklerin yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ö. A. (1945). *Gaziantep Ağzı I - II - III*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Assman, J. (2011). *Cultural memories*. Switzerland: Springer, Dordrecht.
- Butler, T. (2007). Memoryscape: How audio walks can deepen our sense of place by integrating art. *Oral History and Cultural Geography, Geography Compass*, 1 (3), 360-372.
- Dupree, H. N. (2002). Cultural heritage and national identity in Afghanistan. *Third World Quarterly*, 23/5, 977-989.
- Ersoy, R. (2004). Sözlü kültür ve sözlü tarih ilişkisi üzerine bazı görüşler. *Millî Folklor*, 61, 102-110.
- Ersöz, Ç. F. (2007). Sarıkamış Harekâtı’nın toplumsal bellekteki izdüşümleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Fayzullayeva, A. Sadriddinovna. (2022). Linguistic peculiarities of proverbs and sayings in English and Uzbek languages. *Science and Education Scientific Journal*, 3 (2), 710-713.
- Fidan, S. (2011). Sözlü kültür- sözlü tarih ilişkisi bağlamında Niş türküleri. *Turkish Studies*, 6/4, 139-148.
- Hoopes, J. (1979). *Oral history*. USA: The University of North Caroline Press.
- Kıvrım, İ. (2017). 17. yüzyılda Ayntâb’da aile. Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu (Millî Mücadele Döneminde Gaziantep) bildiri metinleri kitabı, Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları; 23.
- Kolaç, E. (2009). Somut olmayan kültürel mirası koruma, bilinç ve duyarlılık oluşturmada Türkçe eğitiminin önemi. *Millî Folklor*, 82, 19-31.
- Korkmaz, K. (1999a). Elli yıl önceki Gaziantep’te gelin ve damat, *Millî Folklor*, 42, 92-95.
- Korkmaz, K. (1999b). Elli yıl önceki Gaziantep’te gelin ve damat, *Millî Folklor*, Yıl:11, Sayı: 43, 77-82.

Sadikovna, Mirxanova, M. (2021). The origin of proverbs and sayings. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 2(6), 106–110. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/8M6Q2>

Şenocak, E. (2019). Eriştirici/ dönüştürücü bir güç olarak aşk/sevda türküleri. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 18, 45-60.

Torebaeva F.K. ve Eskaraeva S.A. (2019). Variety, functions and meaning of proverbs and sayings of the english language. <https://karsu.uz/wp-content/uploads/2019/04/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA-2014-2.pdf#page=133>

Turan, Ş. (1990). *Türk kültür tarihi*. Ankara: Bilgi Yayıncılık.

Extended Abstract

A society's social structure arises from the collective integration of individuals living in groups, influenced by past traces and experiences. Understanding the past requires not only knowledge of events but also insight into how people of that era felt. Shared beliefs, ideas, feelings, and traditions that shape behaviors and creative artistic expressions within fields such as art, music, literature, and architecture form a nation's culture, dictating how people live and utilize both tangible and intangible resources. Proverbs, possessing their unique structure, system, and values, significantly contribute to a language's expressiveness and vibrancy. They represent folk culture, reflecting societal wisdom and humor, and offer solutions to social problems. Proverbs thus provide an exceptional insight into the lives and cultures of people, reflecting their perceptions of life, history, and art. This study focuses on Gaziantep proverbs included in the books "Gaziantep Dialect I-II-III", a comprehensive study on Gaziantep by Ömer Asım Aksoy, published by TDK in 1945. However, this analysis is restricted to proverbs related to the concept of family. Accordingly, phrases linked to the family structure were identified and adapted to fit the dialect features presented in the books, retaining their original spoken language form. The meanings of these proverbs were then explained. In Gaziantep, the fundamental institution of society, the family, aligns with Islamic law and local customs. Proverbs hint at the family structure, emphasizing the value of marriage, adherence to traditional family structure, gender roles, intergenerational relations, and attitudes towards relatives. For Gaziantep's people, who value extended family structures, every family-related detail carries significance. An individual's lineage and family affiliation affect their societal standing. A preference for large families and early marriages, particularly with an emphasis on having sons, is prevalent. Wives who produce many grandchildren increase their societal value and gain decision-making influence due to their contribution to the extended family structure. In Gaziantep, married women are expected to reside with their husbands. While the family head is typically the eldest male, the household management rests with the mother-in-law. The societal value placed on boys and girls is evident in the proverbs. Gaziantep's people, known for their devotion to family and work ethic, reflect their life approach in their proverbs. For example, a proverb suggesting that laziness precludes having children indirectly praises the value of childbearing. Likewise, proverbs such as "grass grows on the root" or "pull the grass, look at the root" suggest a child will grow up resembling their family. Analysis of these proverbs reveals their respect for the family institution in Gaziantep, endorsement of a large patriarchal family structure, adherence to traditional lifestyles, and emphasis on strong familial and kinship relations.